

De werk-privé balans van gescheiden ouders

De rol van werkeisen, privé-eisen en hun combinatie

Arda van den Berg en Anne-Rigt Poortman

MEM 96 (1): 67–90

DOI: 10.5117/MEM2021.1.004.VAND

Abstract

The work-family balance of divorced parents: The role of work demands, family demands and their interplay

After a divorce, parents may face difficulties in combining work with the care for children. Few studies have examined the work-life balance of this particular group. Using data from 1.577 employed divorced fathers and 2.059 employed divorced mothers, we examined how work demands (long work hours, commuting times) and family demands (number and age of children, postdivorce residence arrangements) affected the work-family balance of divorced parents. High work demands lowered the work-life balance among both fathers and mothers. Greater family demands had a smaller impact than work demands and led to a worse work-life balance only for mothers. Family demands, however, became more important for fathers' work-family balance when combined with high work demands. Such an interplay of work and family demands was also found for mothers: work demands had stronger effects in case of high family demands and vice versa.

Keywords: divorced parents, work-family conflict, work-family balance, work demands, family demands, residence arrangements

Noot

De NFN-data zijn verzameld door de Universiteit Utrecht (UU) in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en gesubsidieerd door subsidie 480-10-015 van Investeringen Middelgroot van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en door de UU.

1 Inleiding

Door de toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen, is het bewaren van een balans tussen werk en privé steeds moeilijker geworden (Bellavia & Frone, 2005; Symoens & Bracke, 2007). Zo blijkt dat bijna één op de tien werknemers in Nederland problemen heeft met het combineren van werk en privé en met name mensen met (jonge) kinderen ervaren dergelijke problemen (TNO, 2018; Van der Lippe, Jager & Kops, 2006). Een verstoorde werk-privé balans heeft negatieve gevolgen voor het individu én voor bedrijven en organisaties. Werk-privé conflict blijkt gerelateerd aan verhoogde burn-out- en stress-symptomen en werknemers die een werk-privé conflict ervaren zijn eerder geneigd een andere baan te zoeken bij een organisatie die meer ondersteuning biedt in het combineren van werk en gezin (Allen, Herst, Bruck, & Sutton, 2000; Kinnunen, Rantanen, Mauno & Peeters, 2014).

Het vinden van een balans tussen werk en privé is vooral voor gescheiden ouders een grote uitdaging (Bakker & Karsten, 2013; Burden, 1986; Nomaguchi, 2012). Alleenstaande gescheiden ouders zijn verantwoordelijk voor zowel de zorg voor de kinderen als het genereren van een inkomen en een nieuwe partner brengt waarschijnlijk slechts deels soelaas: stiefouders dragen over het algemeen minder bij aan de opvoeding dan biologische ouders (Arránz Becker, Salzburger, Lois & Nauck, 2013). Het meeste onderzoek heeft zich tot nu toe echter gericht op intacte gezinnen of werknemers in het algemeen. Naar de specifieke, maar groeiende, groep van gescheiden ouders is maar weinig onderzoek gedaan. Daarom wordt in dit onderzoek gekeken naar de werk-privé balans van gescheiden ouders. In navolging van eerder onderzoek, worden de eisen die werk en privé met zich meebrengen als belangrijke verklaringen voor de mate van werk-privé balans beschouwd (Voydanoff, 1988). Hogere eisen op deze gebieden kunnen de werk-privé balans verstoren. De vraag die centraal staat is: *wat is de invloed van werk- en privé-eisen op de werk-privé balans van werkende gescheiden vaders en moeders?* Onder werkeisen verstaan we het aantal uren betaalde arbeid en de reistijd naar het werk. Privé-eisen refereren naar de leeftijd van de kinderen, het aantal kinderen en het verblijfsarrangement van de kinderen, ofwel of een ouder de verzorgende of niet-verzorgende ouder is of dat er sprake is van co-ouderschap. In het laatste geval wonen de kinderen ongeveer de helft van de tijd bij de ene ouder en de andere helft bij de andere ouder.

Onderzoek naar de werk-privé balans van gescheiden ouders is schaars. Naast studies die de werk-privé balans en haar determinanten vergelijken

tussen alleenstaande – en dus vaak gescheiden – ouders en getrouwde dan wel samenwonende ouders (Minnotte, 2012; Nomaguchi, 2012) zijn er maar enkele studies die zich enkel richten op gescheiden ouders (Bakker & Karsten, 2013; Van den Eynde, Vercruyssen & Mortelmans, 2019; Van der Heijden, Poortman & Van der Lippe, 2016). Dit betekent dat er weinig bekend is over de rol van eerder onderzochte werk- en privé-eisen in de gescheiden populatie, en in het bijzonder over de rol van privé-eisen die specifiek zijn voor gescheiden ouders, zoals het verblijfsarrangement van de kinderen na scheiding. Het niet meer samen de zorg voor de kinderen kunnen delen na een scheiding kan zorgen voor een precare werk-privé balans, maar de mate waarin dit het geval is hangt samen met het verblijfsarrangement van de kinderen. Bij wie het kind woont na scheiding is een belangrijke indicator voor de mate waarin gescheiden ouders zorgdragen voor kinderen en is dus cruciaal voor eisen in het privédomein. Tot nu heeft het schaarse onderzoek vaak enkel (alleenstaande) gescheiden ouders die de verzorgende ouder zijn meegenomen, ofwel bij wie de kinderen het grootste deel van de tijd wonen (Baxter & Alexander, 2008; Nomaguchi, 2012). Met de toegenomen populariteit van co-ouderschap (Cancian, Meyer, Brown & Cook, 2014; Poortman & Van Gaalen, 2017) is er echter een grotere variatie gekomen binnen de groep gescheiden ouders wat betreft zorgtaken, wat mogelijk leidt tot verschillen in ervaren werk-privé balans. Vooral voor moeders, die voorheen in veruit de meeste gevallen de verzorgende ouder werden na scheiding, zou co-ouderschap wel eens tot verbetering van de werk-privé balans kunnen leiden – zoals het schaarse onderzoek tot nu toe ook suggereert (Van der Heijden e.a., 2016).

Een eerste bijdrage van dit onderzoek is niet alleen dat we ons richten op de specifieke groep van gescheiden ouders, maar ook dat we rekening houden met de toegenomen heterogeniteit onder gescheiden ouders en de – voor gescheiden ouders unieke – rol van het verblijfsarrangement van kinderen voor ervaren werk-privé balans onderzoeken. Hiermee proberen we het schaarse onderzoek naar de rol van verblijfsarrangementen te repliceren. De studies van Van den Eynde e.a. (2019) en Van der Heijden e.a. (2016) zijn in dat opzicht het meest vergelijkbaar. Wij maken gebruik van een andere dataset dan Van den Eynde e.a. (2019) en hoewel de studie van Van der Heijden e.a. (2016) gebruik maakt van dezelfde data, focust ons onderzoek zich op alleen werkende gescheiden ouders en op de ervaren werk-privé balans in plaats van meer algemene gevoelens van tijdsdruk.

Een tweede bijdrage is dat we de combinatie van werk- en privé-eisen onderzoeken. Doorgaans wordt de rol van factoren binnen het werk- en privédomein voor werk-privé balans naast elkaar bestudeerd, zonder dat

gekeken wordt of werkeisen wellicht zwaarder wegen als de privé-eisen ook hoger zijn; het wordt dan immers nog lastiger om alle ballen in de lucht te houden. Met andere woorden, er zou weleens sprake kunnen zijn van een interactie-effect: de balansversturende effecten van hoge werkeisen zouden sterker kunnen worden met een toename van eisen in het privé-domein. Onderzoek naar dergelijke interactie-effecten is relatief schaars en heeft zich, zover ons bekend is, niet gericht op de specifieke groep van gescheiden ouders. Eerdere bevindingen onder werknemers in het algemeen zijn niet altijd consistent, maar wijzen doorgaans in de richting dat werkeisen zwaarder wegen indien men ook een zwaardere gezinsbelasting (bijv. kinderen, zorg voor bejaarde ouders) heeft (Ford, Heinen & Langkamer, 2007; Tement & Korunka, 2015; maar zie Major, Klein & Ehrhart, 2002). Door ons specifiek te richten op de groep gescheiden ouders, toetst dit onderzoek niet alleen of dergelijke eerdere bevindingen ook gelden voor deze groep, maar kan het mogelijk ook het schaarse eerdere onderzoek onder deze groep nuanceren: wellicht geldt de door eerdere bevindingen gesuggereerde verbetering van de werk-privé balans door co-ouderschap voor met name gescheiden moeders (Van der Heijden e.a., 2016,) vooral voor moeders met hogere eisen in het werkdomein. Of omgekeerd, mogelijk geldt dat hogere werkeisen niet voor alle gescheiden ouders tot een verstoorde werk-privé balans zorgen maar alleen voor ouders die het grootste deel van de zorg en opvoeding van de kinderen verzorgen.

Een laatste bijdrage is dat dit onderzoek één van de weinige studies is naar de rol van reistijd. Ook in onderzoek onder niet-gescheiden mensen is er vergeleken met onderzoek naar andere werkkenmerken weinig aandacht voor reistijd (zie literatuuroverzicht in Montazer & Young, 2020) en onder gescheiden ouders is dit naar ons weten nog niet onderzocht. Vaak wordt het aantal uren dat men besteedt aan betaald werk beschouwd als één van de belangrijkste tijd-gerelateerde eisen binnen het werkdomein, omdat tijd die aan werk wordt besteed niet meer besteed kan worden aan andere privéverplichtingen (Voydanoff, 1988). In lijn met deze schaarstedenering kan de reistijd naar het werk ook gezien worden als een eis in het werkdomein, want ook reizen kost tijd. Vooral in Nederland zou reistijd een factor van betekenis kunnen zijn, omdat inmiddels ongeveer zes op de tien Nederlandse werknemers buiten hun woonplaats werkt en de gemiddelde woon-werkafstand rond de 23 kilometer bedraagt (CBS, 2017).

Er wordt gebruik gemaakt van data uit de eerste wave van de survey Nieuwe Families in Nederland (NFN; Poortman, Van der Lippe & Boele-Woelki, 2014). Het bijzondere aan deze data is dat het survey specifiek gericht was op gescheiden ouders. De data betreffen daarom een groot aantal

gescheiden ouders die niet alleen rapporteerden over de gangbare werken en privé-eisen (bijv. werkuren, leeftijd kinderen), maar ook over reistijd en het verblijfsarrangement van de kinderen na scheiding, dat specifiek is voor deze groep. Bovendien bevatten de data een groot aantal gescheiden ouders met co-ouderschap, wat het mogelijk maakt om de rol van dit vrij recente type arrangement te onderzoeken.

2 Theoretisch kader

2.1 Perspectieven op werk-privé balans

In de literatuur bestaan er twee perspectieven op hoe werk en privé elkaar beïnvloeden. De eerste benadering gaat uit van conflict: de concurrerende eisen van werk en privé zijn moeilijk verenigbaar, waardoor participatie in de ene rol het optimaal functioneren in de andere rol bemoeilijkt (Greenhaus & Beutell, 1985). Er wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen een werk-privé conflict en een privé-werk conflict (Kinnunen e.a., 2014). Een werk-privé conflict betekent dat de werkrol ervoor zorgt dat het functioneren in de privérol wordt bemoeilijkt, bijvoorbeeld wanneer je de kinderen niet van school kunt ophalen omdat een vergadering op het werk uitloopt. Er is sprake van een privé-werk conflict wanneer de privérol ervoor zorgt dat het functioneren in de werkrol wordt bemoeilijkt, bijvoorbeeld wanneer je een slechte concentratie hebt omdat de kinderen je 's nachts wakker hielden.

De tweede benadering gaat uit van verrijking (Greenhaus & Powell, 2006; Marks, 1977; Sieber, 1974). Er is sprake van verrijking wanneer ervaringen in de ene rol de kwaliteit van leven in de andere rol verbeteren, waardoor het balanceren tussen beide rollen makkelijker wordt. Verrijking van werk naar privé vindt plaats wanneer werkervaringen de kwaliteit van het privéleven verbeteren, bijvoorbeeld wanneer het goed gaat op het werk en je hierdoor thuis een goed humeur hebt. Verrijking van privé naar werk vindt plaats wanneer privé-ervaringen de kwaliteit van het werk verbeteren, bijvoorbeeld wanneer je met het opvoeden van kinderen leert geduldig te zijn en dit ook van pas komt in je werk.

Deze studie kan empirisch geen onderscheid maken tussen werk-privé conflict en werk-privé verrijking; er wordt gekeken naar werk-privé balans in het algemeen. Aangezien de bestudeerde factoren gaan over werk- en gezinskenmerken die het lastig maken werk en privé te combineren, gaan we theoretisch uit van de conflictbenadering – net zoals in vergelijkbare studies wordt gedaan (Van der Lippe e.a., 2006). Binnen de conflictbenadering

wordt naast de rol van eisen binnen werk en gezin, ook gewezen op de rol van mogelijke hulpbronnen binnen deze twee domeinen; zo kan flexibiliteit op het werk een hulpbron zijn die het makkelijker maakt om werk en gezin te combineren (Bianchi & Milkie, 2010; Nomaguchi & Fetto, 2019). In deze studie kijken we naar eisen binnen het werk- en privé-domein en laten we de hulpbronnen buiten beschouwing. De conflictbenadering, zoals hieronder wordt uitgewerkt, gaat uit van een effect van werk- en privé-eisen op de werk-privé balans. Het kan echter ook zijn dat mensen hun werk- of gezinssituatie aanpassen als er sprake is van een verstoorde werk-privé balans, door bijvoorbeeld minder te gaan werken.

2.2 Werkeisen, privé-eisen en de werk-privé balans

Om te verklaren waarom werk- en privé-eisen een rol spelen bij de ervaren werk-privé balans, is een gangbare notie binnen de conflictbenadering dat tijd en energie schaars zijn en dat zowel werk- als privéverplichtingen tijd kosten (Greenhaus & Beutell, 1985; Kahn, Wolfe, Quinn, Snoek & Rosenthal, 1964; Marks, 1977). Zowel thuis als op het werk hebben mensen verschillende rollen die verwachtingen en verplichtingen met zich meebrengen. Op het werk verwacht men bijvoorbeeld dat je elke dag naar je werk gaat en thuis wordt er verwacht dat je voldoende tijd aan je kinderen besteedt. Het vraagt tijd en energie om aan de verwachtingen en verplichtingen van beide rollen te kunnen voldoen. Wanneer er veel tijd en energie gestopt wordt in de ene rol, blijft er minder tijd en energie over voor de andere rol en vice versa. Gezien de eindige hoeveelheid energie van mensen en de beperkte tijd in een dag dient men daarom een balans te vinden in de verdeling tussen beide rollen. Wanneer men het gevoel heeft dat de tijd en energie die naar de ene rol gaan, ten koste gaat van hoe men functioneert in de andere rol, dan is de werk-privé balans verstoord. Wanneer men de energie en tijd goed weet te verdelen en het gevoel heeft zowel aan de verwachtingen en verplichtingen van de werkkrol als aan die van de privérol te kunnen voldoen, is sprake van een werk-privé balans. Ofwel, de verschillende verplichtingen en verwachtingen die werk en gezin met zich meebrengen (ofwel, de eisen) kunnen gezien de schaarse tijd en energie tot een lagere werk-privé balans leiden (Greenhaus & Beutell, 1985; Kahn e.a., 1964; Marks, 1977). En hoe hoger de eisen binnen het werk- of privé-domein, des te minder tijd en energie er overblijft voor de verplichtingen binnen het andere domein, en dus hoe lager de werk-privé balans.

Binnen de literatuur worden naast de meer subjectief ervaren eisen van het werk, zoals werkdruk, de tijdsaspecten van het werk als belangrijke werkeisen gezien (Nomaguchi & Fetto, 2019). Werken kost simpelweg tijd,

en hoe meer uren men besteedt aan betaalde arbeid, des te minder tijd er overblijft voor de verplichtingen thuis. Meer uren werken vergroot daarom volgens de schaarsteredenering de kans op een werk-privé conflict en een lagere werk-privé balans. Eerder onderzoek toont inderdaad aan dat het aantal werkuren positief gerelateerd is aan werk-privé conflict, zowel onder niet-gescheiden stellen (Van der Lippe e.a., 2006; Voydanoff, 1988) als alleenstaande ouders (Campbell & Moen, 1992) als gescheiden ouders (Van den Eynde e.a., 2019; Van der Heijden e.a., 2016). Alhoewel onderzoek meestal alleen naar werkuren kijkt, kost ook het reizen van en naar het werk tijd. Een langere reistijd zorgt ervoor dat er minder tijd en energie overblijft voor het gezin, wat de kans op een verstoorde werk-privé balans vergroot. Kwalitatief onderzoek suggereert echter dat reistijd zowel een 'last' als een 'gift' kan zijn. Het kan gezien worden als stressvol en tijdsverspilling of juist als een time-out om te relaxen en als een overgangperiode van werk naar privé (Jain & Lyons, 2008; StGeorge & Fletcher, 2012). Het kwantitatieve onderzoek naar reistijd – hoewel niet specifiek gericht op gescheiden ouders – toont dat woon-werkverkeer negatief geassocieerd is met de balans tussen werk en gezin (Hofmeister, 2003; Valcour, 2007; Voydanoff, 2005). We verwachten daarom dat *hoe meer uren een gescheiden ouder werkt en hoe langer de reistijd naar het werk, des te lager de werk-privé balans.*

Niet alleen het werk maar ook de thuissituatie vergt tijd en aandacht. Met name de zorg en aandacht die kinderen vragen worden gezien als belangrijk voor de werk-privé balans. In de literatuur worden de leeftijd van het kind en het aantal kinderen doorgaans gezien als belangrijke indicatoren voor de hoeveelheid tijd en energie die kinderen kosten. Jonge kinderen vragen over het algemeen meer aandacht en tijd van ouders dan oudere kinderen. Naarmate kinderen ouder worden, worden ze zelfstandiger en kunnen ze zichzelf vermaken. Ook zitten ze bijvoorbeeld een deel van de dag op school en kunnen ze uiteindelijk zelf naar sportactiviteiten gaan en zelfs helpen in het huishouden (Bellavia & Frone, 2005; Glorieux & Minnen, 2004). Daarnaast is ook het aantal kinderen van belang: hoe meer kinderen men heeft, des te meer tijd en energie dit kost (Nomaguchi, 2012; Voydanoff, 1988). Volgens de schaarsteredenering zouden het hebben van jongere kinderen en van meer kinderen dus leiden tot een lagere werk-privé balans. Eerder onderzoek onder niet-gescheiden én gescheiden ouders bevestigt deze gedachte (Nomaguchi, 2012; Van den Eynde e.a., 2019; Van der Heijden e.a., 2016; Van der Lippe, 2007). We verwachten dan ook dat *hoe jonger de kinderen en hoe meer kinderen een gescheiden ouder heeft, des te lager de werk-privé balans.* Het gaat hier overigens om kinderen uit de relatie die verbroken is, niet over eventuele stiefkinderen of kinderen met

een nieuwe partner. Hoewel de zorg voor bijvoorbeeld kinderen met een nieuwe partner ook invloed kan hebben op de werk-privé balans, zijn onze data minder geschikt om dit te onderzoeken – zoals in de methodenparagraaf zal worden toegelicht.

Een belangrijke indicator van de tijd die kinderen vergen specifiek voor gescheiden ouders is het verblijfsarrangement van de kinderen na scheiding: deze bepaalt voor een groot deel de participatie in de verzorgende rol als ouder. Wanneer het kind hoofdzakelijk bij één van de ouders woont, dan is de verzorgende ouder meer tijd en energie kwijt aan de zorg en opvoeding dan de niet-verzorgende ouder, simpelweg omdat het kind vaker bij de verzorgende ouder is. Co-ouders vallen hier tussenin omdat kinderen dan ongeveer de helft van de tijd bij de ene ouder en de helft van de tijd bij de andere ouder zijn. Een dergelijke regeling impliceert dat er sprake is van een min of meer gelijke verdeling van de zorg- en opvoedtaken voor kinderen. Gezien de grotere tijdclaims op verzorgende ouders, en in iets mindere mate op co-ouders, zal het lastiger zijn om te voldoen aan alle verplichtingen binnen het werk- en privé-domein dan voor niet-verzorgende ouders. Kwalitatief onderzoek van Bakker en Karsten (2013) liet zien dat alleenstaande, verzorgende moeders meer beperkingen ondervonden rond de combinatie van werk, zorg en ontspanning dan co-ouders. Ook het schaarse kwantitatieve onderzoek laat zien dat moeders, wanneer de kinderen hoofdzakelijk bij hen woonden, meer tijdsdruk ervaren dan moeders met een co-ouderschap (Van der Heijden e.a., 2016). Van den Eynde e.a. (2019) maakten gebruik van een continue variabele die het percentage van de tijd dat het kind bij de respondent woonde indiceerde. Hun resultaten lieten zien dat hoe meer tijd het kind bij een ouder verbleef, des te groter het werk-privé conflict van deze ouder bleek te zijn. We verwachten dat *de niet-verzorgende ouder de hoogste werk-privé balans ervaart en de verzorgende ouder de laagste, waarbij co-ouders er tussenin zitten qua ervaren werk-privé balans.*

De combinatie van hoge werk- en privé-eisen kan een extra balansverstorend effect hebben. De mate waarin hoge werkeisen leiden tot een lagere werk-privé balans is waarschijnlijk niet voor iedereen hetzelfde, maar hangt af van de mate waarin men ook hoge eisen in het gezinsdomein ervaart (Major e.a., 2002): hoe meer ballen men thuis in de lucht moet houden, des te meer hogere eisen in het werkdomein als belastend zullen worden ervaren door ouders. Bijvoorbeeld, als men denkt aan de leeftijd van de kinderen, dan zullen lange werkdagen of een langere reistijd waarschijnlijk minder belastend zijn wanneer men oudere kinderen heeft, omdat oudere kinderen meer zelf doen (Glorieux & Minnen, 2004) en minder beslag

leggen op de tijd van hun ouders. Aangezien het aantal kinderen, en of men al dan niet de verzorgende dan wel co-ouder is, ook indicatief zijn voor de mate waarin kinderen tijd en energie vragen, geldt hiervoor dezelfde redenering. De bevindingen uit het onderzoek onder werknemers in het algemeen zijn niet altijd even consistent. Het meeste onderzoek suggereert echter dat het hebben van (zwaardere) gezinsverplichtingen (bijvoorbeeld het hebben van kinderen) het effect van werkeisen op werk-privé conflict versterkt (Ford e.a., 2007; Tement & Korunka, 2015; maar zie Major e.a., 2002). In de literatuur specifiek gericht op gescheiden ouders, wordt de combinatie van hoge werk- en privé-eisen vaak als argument genoemd voor genderverschillen en/of verschillen tussen alleenstaande en getrouwde ouders in werk-privé conflict en haar determinanten (Minnotte, 2012; Van den Eynde e.a., 2019). Zo argumenteert Minnotte (2012) bijvoorbeeld dat of men al dan niet alleenstaand ouder is een sterker effect heeft op werk-privé conflict voor moeders dan vaders, omdat alleenstaande vaders thuis minder belast worden vanwege hun grotere financiële draagkracht en het krijgen van meer hulp uit hun netwerk. Het argument wordt echter niet direct getoetst maar alleen indirect door te kijken naar de modererende rol van gender op het verband tussen relatiestatus en werk-privé balans. We verwachten dat *het werk-privé balansversturende effect van hogere werkeisen (i.c. meer werkuren, reistijd) sterker wordt naarmate de privé-eisen toenemen (i.c. groter aantal en jongere kinderen en verzorgende/co-ouder versus niet-verzorgende ouder)*. Merk op dat deze interactie ook andersom geïnterpreteerd kan worden, namelijk dat *het effect van privé-eisen sterker wordt naarmate werkeisen toenemen*.

3 Methoden

3.1 Data

We maken gebruik van data uit de eerste wave van de survey Nieuwe Families in Nederland (NFN; Poortman e.a., 2014; DOI: 10.17026/dans-xj8-83k7). Deze data zijn door de Universiteit Utrecht in samenwerking met het Centraal Bureau van de Statistiek (CBS) verzameld in 2012-13. Het CBS deed de steekproeftrekking waarbij de populatie voor de hoofdsample bestond uit heteroseksuele paren met een minderjarig kind en die in 2010 hun huwelijk ontboden of hun samenwonenrelatie verbroken. De data zijn verzameld met behulp van een online vragenlijst, maar bij de laatste herinnering aan de respondenten om de vragenlijst in te vullen was ook een schriftelijke vragenlijst bijgevoegd. Ongeveer 20 procent van de respondenten heeft

gebruik gemaakt van de schriftelijke vragenlijst. Beide ex-partners uit een voormalig huishouden werden benaderd voor het NFN-onderzoek. In ongeveer 30 procent van de voormalige huishoudens deden ook daadwerkelijk beide ouders mee. Op individueel niveau lag de *response rate* op 39 procent ($N = 4.481$) en op huishoudensniveau lag de *response rate* op 58 procent ($N = 3.416$). Voormalig samenwonenden, jongere ouders, mannen (vooral mannen met kinderen jonger dan vier jaar), ouders met een niet-westerse afkomst, ouders met een laag inkomen en ouders met een uitkering waren ondervertegenwoordigd, terwijl mannen met kinderen die officieel op hun adres waren geregistreerd, oververtegenwoordigd waren. Bij de groep voormalig samenwonenden waren ook ouders uit de meest stedelijke gebieden en mannen met minder dan twee kinderen ondervertegenwoordigd (Poortman e.a., 2014). Bij de interpretatie van de resultaten is daarom enige voorzichtigheid geboden, aangezien onze resultaten vertekend kunnen zijn door deze onder- en oververtegenwoordiging van bepaalde groepen.

In dit onderzoek worden alleen werkende ouders meegenomen, omdat er alleen bij werkende ouders sprake kan zijn van het vinden van een balans tussen werk en privé. Ook zijn respondenten die een ander verblijfsarrangement dan een hoofdverblijf bij de vader of moeder of co-ouderschap hebben ingevuld uitgesloten van de analyse. Deze inhoudelijke selectiecriteria resulteren in $N = 3.767$ respondenten. Vervolgens worden in dit onderzoek uitsluitend respondenten meegenomen die geen missende waarden hebben op de gebruikte variabelen in de analyses. Dit resulteert in analyses die worden uitgevoerd over $N = 3.636$ respondenten, waarvan 1.577 vaders en 2.059 moeders.

3.2 Operationalisering

Afhankelijke variabele. De ervaren werk-privé balans is gemeten als de mate van tevredenheid over het werk en het privéleven (gebaseerd op Valcour, 2007). Men kon op een schaal van 1 (heel tevreden) tot 5 (heel ontevreden) aangeven hoe tevreden of ontevreden men was met: 'De manier waarop u uw tijd verdeelt tussen uw werk en uw privéleven', 'Uw vermogen om te voldoen aan zowel de vereisten van uw werk als die van uw persoonlijk/gezinsleven' en 'De mogelijkheid om uw werk goed uit te voeren en daarnaast ook taken thuis adequaat uit te voeren'. De waarden zijn gecodeerd in de richting van grotere tevredenheid en er is een schaal gecreëerd door het gemiddelde te nemen van de drie items (*Cronbach's alpha* = 0,901). In tabel 1, waar de beschrijvende statistieken staan weergegeven, is te zien dat vaders een gemiddelde van 3,63 en moeders een gemiddelde van 3,62 hebben, wat duidt op een vrij hoge tevredenheid met de werk-privé balans.

Onafhankelijke variabelen: werkeisen. Er is gevraagd naar het *aantal werkuren per week* volgens het contract van de respondent. Wanneer de respondent meerdere banen had, werd gevraagd om te denken aan de baan waar de respondent de meeste uren werkt. Wanneer de respondent geen contract had (bijv. een eigen bedrijf), werd gevraagd om het gemiddeld aantal werkuren per week in te vullen. Omdat er sprake is van extreem hoge waarden op deze variabele, hebben respondenten die aangaven meer dan 80 uur per week te werken de waarde 80 gekregen. Merk op dat nul uren ook voorkomt, maar hier kan het gaan om een nul-uren-contract. Om te voorkomen dat de geschatte effecten zeer klein worden, is het aantal werkuren vervolgens gedeeld door tien. De *reistijd* naar het werk is gemeten als het aantal minuten dat een enkele reis naar het werk kost. Voor een betere interpretatie is het aantal minuten vervolgens gedeeld door 100. Zoals in tabel 1 te zien is, werken vaders gemiddeld 38,8 uur per week volgens contract en hebben een gemiddelde reistijd van 30 minuten voor een enkele reis. Moeders werken gemiddeld 26,8 uur per week volgens contract en hebben een gemiddelde reistijd van 21 minuten voor een enkele reis.

Tabel 1 Beschrijvende statistieken van de variabelen in de analyses voor de totale sample (N = 3.636), vaders (N = 1.577) en moeders (N = 2.059): gemiddelde, standaarddeviatie, minimum en maximum

Variabelen	Totaal			Vaders			Moeders		
	Gem	SD	Range	Gem	SD	Range	Gem	SD	Range
Werk-privé balans	3,63	0,87	1-5	3,63	0,82	1-5	3,62	0,90	1-5
<i>Werkeisen</i>									
Werkuren per week x 10	3,20	1,01	0-8	3,88	0,74	0-8	2,68	0,88	0-8
Reistijd enkele reis in minuten x 100	0,25	0,21	0-3	0,30	0,25	0-3	0,21	0,16	0-1,5
<i>Privé-eisen</i>									
Aantal kinderen met ex-partner	1,92	0,80	1-10	1,95	0,79	1-7	1,90	0,81	1-10
Leeftijd focal child	10,24	4,00	0-22	10,41	3,88	0-21	10,11	4,08	0-22
Verzorgende ouder	0,43	-	0-1	0,07	-	0-1	0,70	-	0-1
Co-ouder	0,29	-	0-1	0,32	-	0-1	0,26	-	0-1
Niet-verzorgende ouder	0,28	-	0-1	0,60	-	0-1	0,04	-	0-1
<i>Controle-variabelen</i>									
Leeftijd respondent	42,31	6,74	21-68	44,05	6,68	23-68	40,97	6,47	21-60
Opleiding respondent	6,70	1,86	1-10	6,69	1,96	1-10	6,70	1,78	1-10
Voormalig getrouwd	0,76	-	0-1	0,79	-	0-1	0,74	-	0-1
Nieuwe partner	0,55	-	0-1	0,59	-	0-1	0,51	-	0-1
Conflict met ex-partner	1,86	0,95	1-4	1,80	0,95	1-4	1,91	0,95	1-4
Gender ouder (vrouw=1)	0,57	-	0-1						

Noot: Standaarddeviatie is niet opgenomen voor dichotome variabelen.

Bron: Nieuwe Families in Nederland, 2012-2013

Onafhankelijke variabelen: privé-eisen. Het aantal kinderen betreft het aantal kinderen dat men met de ex-partner heeft gekregen of geadopteerd. Alhoewel het gemiddelde zowel voor moeders als vaders rond de twee ligt (zie tabel 1), kent deze variabele een aantal hoge waarden. Analyses waarbij de natuurlijke logaritme is genomen leveren echter dezelfde conclusies op. In de multivariate analyses is aantal kinderen min één als variabele opgenomen, omdat de hoofdeffecten in het interactiemodel (zie paragraaf 3.3) dan te interpreteren zijn als effecten van werk/privé-eisen in geval er sprake is van één kind, het daadwerkelijke minimumaantal kinderen in onze steekproef. De leeftijd en het verblijfsarrangement van de kinderen is gevraagd voor één bepaald kind, het z.g. *focal child*. Alhoewel deze keuze vanuit praktische overwegingen te begrijpen is, beseffen we dat de focus op één bepaald kind niet ideaal is, omdat er bijvoorbeeld ook jongere kinderen kunnen zijn of omdat verblijfsarrangementen kunnen verschillen tussen kinderen. Respondenten werd gevraagd om één kind dat men met de ex-partner had te selecteren op basis van de leeftijd van het kind. Wanneer alle kinderen jonger dan tien jaar waren werd gevraagd het oudste kind te selecteren en wanneer één of meer kinderen ouder dan tien jaar waren werd gevraagd om het jongste kind te selecteren. Voor dit kind is er informatie over zijn of haar *leeftijd* (in jaren). In tabel 1 is te zien dat de gemiddelde leeftijd tien jaar is. Het *verblijfsarrangement* van het kind bestaat uit drie categorieën die aangeven of het kind meestal bij de respondent zelf woont (wat duidt op de verzorgende ouder), meestal bij de ex-partner (wat duidt op de niet-verzorgende ouder), of bij beide ouders (ongeveer) evenveel (wat duidt op co-ouders). Op basis van deze vraag zijn drie dummy variabelen gemaakt: (1) verzorgend; (2) niet-verzorgend; (3) co-ouder. In tabel 1 is te zien dat een moederverblijf, waarbij moeders de verzorgende ouder zijn, het meeste voorkomt: 60 procent van de vaders rapporteert dat zij de niet-verzorgende ouder zijn – en dus de moeder wel – en 70 procent van de moeders geeft aan dat zij de verzorgende ouder zijn. Daarna volgt co-ouderschap, wat door net iets minder dan een derde als verblijfsarrangement gerapporteerd wordt – iets vaker door vaders (32 procent) dan door moeders (26 procent). En een vaderverblijf komt het minste voor en dit is mogelijk ook een selectieve groep: 7 procent van de vaders geeft aan dat zij de verzorgend ouder zijn, tegen 4 procent van de moeders.

Controlevariabelen. Er wordt allereerst gecontroleerd voor de leeftijd van de respondent (in jaren). Er is sprake van een middelhoge correlatie tussen leeftijd van de respondent en leeftijd van het kind, voor moeders 0,704 en voor vaders 0,634, wat niet direct reden geeft tot grote zorgen over multicollineariteit. Een tweede controlevariabele is het hoogst afgeronde

opleidingsniveau van de respondent, lopend van 1 'lagere school niet afge- maakt' tot 10 'postacademisch'. Een derde controlevariabele is een dichotome variabele welke aangeeft of respondenten (1) een *nieuwe partner* hebben of (0) geen nieuwe partner hebben. Deze variabele bestond oorspronkelijk uit vier categorieën, namelijk 'geen vaste partner', 'vaste partner, maar niet samenwonend of gehuwd', 'ongehuwd samenwonend' en 'gehuwd'. Hiervan zijn de laatste drie categorieën samengenomen in de categorie 'nieuwe partner'. We controleren alleen voor 'nieuwe partner' en niet voor of deze partner kinderen heeft uit een eerdere relatie (stiefkinderen van de respondent) of dat men kinderen heeft gekregen met de nieuwe partner. Uit additionele analyses bleek dat stiefkinderen geen verband hielden met werk-privé balans en alleen voor moeders werd een effect gevonden van nieuwe kinderen op de werk-privé balans. Echter, het aantal respondenten dat al kinderen had gekregen met de nieuwe partner was laag ($N = 89$ voor vrouwelijke respondenten; $N = 79$ voor mannen) en aangezien het gaat om een steekproef van recent gescheiden ouders (gemiddelde twee jaar geleden) is dit mogelijk een selectieve groep. Bovendien veranderden de hoofdconclusies niet na controle voor kinderen met de nieuwe partner. Een vierde controlevariabele geeft aan of de eerdere relatie betrekking had op (1) *een huwelijk* of (0) samenwoonrelatie. Geregistreerde partners vallen onder de categorie 'huwelijk', aangezien dit slechts een kleine groep betreft en zij volgens de wet vergelijkbaar zijn met getrouwde partners. Omdat dit onderzoek over de specifieke groep van gescheiden ouders gaat, wordt er behalve voor de bovengenoemde gangbare kenmerken ook gecontroleerd voor *conflict* tussen ouders, omdat dit vaak een stressor is binnen deze groep en dus de afhankelijke variabele ervaren werk-privé balans kan beïnvloeden. Conflict na de scheiding is gemeten met de vraag of er op dit moment spanningen of conflicten zijn tussen de respondent en de ex-partner, lopend van 1 'vrijwel nooit' tot 4 'zeer vaak'.

3.3 Analysestrategie

Er wordt gebruik gemaakt van multiple regressieanalyses. De analyses worden voor de totale onderzoeksgroep uitgevoerd, maar ook apart voor vaders en moeders. Dit is vrij gangbaar in de literatuur en hoewel de bevindingen niet altijd consistent zijn (zie meta-analyse van Ford e.a., 2007) worden er soms wel genderverschillen in effecten gevonden (zie bijv. Nomaguchi, 2012; Van der Lippe, 2007). Door aparte man/vrouw analyses exploreren we of dit ook hier het geval is. Eerst worden de hoofdeffecten van werk- en privé-eisen geschat (zie tabel 2, model 1). In de tabel laten we alleen het model zien waarbij naast de controle variabelen de indicatoren voor zowel

de werkeisen als de privé-eisen worden opgenomen. Stapsgewijze analyses waarbij werk- en privé-eisen afzonderlijk worden opgenomen leveren dezelfde resultaten op. Vervolgens worden interactietermen tussen de indicatoren voor werkeisen en privé-eisen opgenomen (model 2). Ook hier zijn in de tabel de resultaten weergegeven voor een model waarin alle interacties tezamen zijn opgenomen, omdat stapsgewijze modellen tot dezelfde conclusies leiden. Omdat het verblijfsarrangement wordt opgenomen als twee dummyvariabelen in de analyses worden in de tekst ook de resultaten van *incremental F*-toetsen besproken die aangeven of de *R*-kwadraat significant toeneemt wanneer (interacties met) de beide dummyvariabelen worden toegevoegd aan modellen.

4 Resultaten

Uit model 1 in tabel 2 blijkt dat, in overeenstemming met onze verwachtingen, hoge werkeisen tot een lagere werk-privé balans leiden. Allereerst zien we dat hoe meer uren ouders werken, des te lager de ervaren werk-privé balans ($b = -0,151$). Wanneer we bijvoorbeeld ouders met een kleine part-time baan van tien uur in de week vergelijken met voltijdswerkende ouders (40 uur), dan is de effectgrootte middelgroot: $-0,52 (= (3^* - 0,151) / SD(Y))$, met $SD(Y) = 0,87$. Ook reistijd hangt negatief samen met ervaren werk-privé balans voor gescheiden vaders en moeders: hoe meer tijd het kost om naar het werk te reizen, des te lager de balans ($b = -0,402$). Als we ouders met een minimum aan reistijd vergelijken met ouders die 100 minuten reizen, dan is de effectgrootte middelgroot: $-0,46 (= -0,402 / 0,87)$. Merk op dat ongeveer 99 procent van de steekproef een reistijd van 100 minuten of minder heeft. Om de effecten van werkuren en reistijd te kunnen vergelijken is het zinvol om naar de effecten in termen van één *SD* (zie tabel 1 voor *SD*'s) te kijken: het effect van werkuren is dan $-0,153 (= -0,151 * 1,01)$ en dus wat groter dan dat van reistijd $-0,084 (= -0,402 * 0,21)$. Opvallend is dat we weinig verschil zien in de effecten van werkuren en reistijd tussen vaders en moeders. Additionele analyses waarin we gender interacteren met alle variabelen in model 1 laten dan ook zien dat deze effecten niet significant verschillen tussen vaders en moeders.

Ook hoge privé-eisen verstoren de werk-privé balans. Zoals verwacht hebben ouders met jongere kinderen en met meer kinderen een lagere werk-privé balans, maar de effectgroottes zijn bescheiden. Als we bijvoorbeeld ouders met één kind vergelijken met ouders met vier kinderen (99 procent heeft vier kinderen of minder) dan komt de effectgrootte neer op

$-0,22 (= (3^* - 0,065) / 0,87)$ en voor het verschil tussen ouders met een baby en ouders met een net meerderjarig kind komt de effectgrootte neer op $0,29$. Ook in termen van een toename van één *SD* zien we dat de effecten kleiner zijn dan voor werkeisen ($-0,052$ voor aantal kinderen ($= -0,065 * 0,80$) en $0,056$ voor leeftijd kind ($= 0,014 * 4$)). Verder zien we geen verschillen in werk-privé balans al naargelang het verblijfsarrangement (R^2 -change = $0,001$; F -change = $2,629$; $p = 0,072$), ook al laten de afzonderlijke regressiecoëfficiënten zien dat verzorgende ouders een lagere werk-privé balans hebben dan andere ouders (dit is toeval).

Alhoewel additionele analyses waarin we gender interacteren met de variabelen in model 1 geen statistisch significante verschillen laten zien tussen moeders en vaders in de effecten van de privé-eisen (leeftijd kind, aantal kinderen en verblijfsarrangement), blijkt uit de aparte man/vrouw analyses wel dat hoge privé-eisen niet statistisch significant samenhangen met de werk-privé balans van gescheiden vaders, maar wel met die van gescheiden moeders. Alleen voor moeders zien we dat een groter aantal kinderen en jongere kinderen tot een lagere werk-privé balans leiden. Ook zien we dat het verblijfsarrangement van de kinderen na scheiding wel significant samenhangt met de werk-privé balans van moeders (R^2 -change = $0,003$; F -change = $3,049$; $p = 0,048$). Verzorgende moeders blijken een significant lagere werk-privé balans te hebben dan co-ouders ($b = -0,093$; $t = -2,047$; $p = 0,041$ – niet in tabel 2), maar de effectgrootte is klein, te weten $-0,10 (= -0,093 / 0,90)$. De verschillen met niet-verzorgende moeders zijn in de verwachte richting maar niet statistisch significant – waarschijnlijk omdat de groep niet-verzorgende moeders klein is. Verder blijkt dat vrouwen een lagere werk-privé balans ervaren dan mannen, dat het hebben van veel conflict met de ex-partner de werk-privé balans verlaagt, dat een nieuwe partner die balans verhoogt (vooral voor vaders) en dat leeftijd een negatief effect heeft (vooral voor moeders), evenals het opleidingsniveau – althans voor moeders.

In model 2 worden de interactietermen tussen werk- en privé-eisen toegevoegd aan het model. Voor de totale onderzoeksgroep blijkt dat er alleen een statistisch significante interactie bestaat tussen reistijd en aantal kinderen ($b = -0,241$, zie tabel 2, model 2); de overige interactietermen zijn niet significant. Uit de negatieve interactieterm blijkt dat het balansversturende effect van veel reistijd sterker wordt naarmate men meer kinderen heeft. Omdat het hoofdeffect in een interactiemodel te interpreteren is als het effect van de variabele indien de andere variabele (waarmee geïnteracteed wordt) nul is, zien we bijvoorbeeld dat reistijd een negatief geschat effect heeft op de ervaren werk-privé balans ($b = -0,509$) bij een minimaal aantal

Tabel 2 Multivariate regressieanalyse van werk-privé balans op werkeisen, privé-eisen en hun combinatie, voor de totale sample (N = 3.636), vaders (N = 1.577) en moeders (N = 2.059): ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en standaardfout (tussen haakjes)

	Totaal		Vaders		Moeders	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Constant	4,758** (0,135)	4,770** (0,220)	4,288** (0,205)	4,920** (0,391)	4,930** (0,193)	4,349** (0,374)
<i>Werkeisen</i>						
Werkuren per week x 10	-0,151** (0,017)	-0,157** (0,052)	-0,117** (0,028)	-0,302** (0,090)	-0,161** (0,023)	0,130 (0,115)
Reistijd x 100	-0,402** (0,069)	-0,509* (0,197)	-0,366** (0,081)	-0,053 (0,231)	-0,454** (0,121)	-1,628* (0,636)
<i>Privé-eisen</i>						
Leeftijd kind	0,014** (0,005)	0,002 (0,013)	0,009 (0,007)	-0,051 (0,033)	0,015* (0,007)	0,010 (0,018)
Aantal kinderen (minus 1)	-0,065** (0,019)	-0,082 (0,059)	-0,044 (0,028)	0,101 (0,141)	-0,081** (0,026)	-0,098 (0,079)
Co-ouders	-0,052 (0,042)	0,071 (0,173)	-0,061 (0,046)	-0,378 (0,241)	-0,069 (0,105)	0,691* (0,323)
Verzorgend	-0,110* (0,048)	0,041 (0,151)	-0,039 (0,081)	-0,303 (0,430)	-0,163 ^a (0,100)	0,501 (0,295)
<i>Interacties: Werkeisen*privé-eisen</i>						
Werkuren*leeftijd kind		0,001 (0,004)		0,017* (0,008)		-0,007 (0,006)
Werkuren*aantal kinderen		0,024 (0,018)		-0,020 (0,035)		0,024 (0,027)
Werkuren*co-ouders		-0,044 (0,045)		0,063 (0,060)		-0,297** (0,104)
Werkuren*verzorgend		-0,035 (0,040)		0,054 (0,109)		-0,248** (0,095)
Reistijd*leeftijd kind		0,033 (0,019)		-0,015 (0,024)		0,118** (0,033)
Reistijd*aantal kinderen		-0,241** (0,092)		-0,222* (0,111)		-0,236 (0,166)
Reistijd*co-ouders		0,137 (0,167)		0,247 (0,195)		0,370 (0,546)
Reistijd*verzorgend		-0,144 (0,165)		0,159 (0,347)		0,177 (0,525)
Leeftijd ouder	-0,007* (0,003)	-0,007* (0,003)	-0,003 (0,004)	-0,003 (0,004)	-0,009* (0,004)	-0,009* (0,004)
Opleidingsniveau ouder	-0,011 (0,008)	-0,010 (0,008)	0,010 (0,011)	0,010 (0,011)	-0,031** (0,011)	-0,028* (0,011)
Voormalig getrouwd	0,062 (0,035)	0,060 (0,035)	0,072 (0,053)	0,075 (0,053)	0,062 (0,047)	0,053 (0,047)

	Totaal		Vaders		Moeders	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Nieuwe partner	0,118** (0,029)	0,119** (0,029)	0,202** (0,043)	0,201** (0,043)	0,049 (0,039)	0,052 (0,039)
Conflicten met ex-partner	-0,116** (0,015)	-0,116** (0,015)	-0,120** (0,022)	-0,122** (0,022)	-0,113** (0,020)	-0,114** (0,020)
Vrouw	-0,164** (0,045)	-0,160** (0,046)				
R ²	0,062	0,065	0,057	0,066	0,073	0,083

** tweezijdige $p < 0,01$; *tweezijdige $p < 0,05$; Niet-verzorgende ouder is de referentie categorie;
^a Het verschil tussen co-ouders en verzorgende ouders is statistisch significant (tweezijdige $p < 0,05$).
Bron: Nieuwe Families in Nederland, 2012-2013

kinderen (merk op dat het hoofdeffect tevens impliceert dat het 'focal' kind nul jaar is en dat men de niet-verzorgende ouder is, gezien de simultane opname van de overige interacties). Uit de negatieve interactieterm blijkt dat dit negatieve effect van reistijd nog sterker negatief wordt als het aantal kinderen toeneemt. Andersom geldt dus ook dat het aantal kinderen een steeds sterker wordend negatief effect op de werk-privé balans heeft, naarmate de reistijd toeneemt.

Als we de analyses apart uitvoeren voor moeders en vaders, dan zien we dat deze interactie tussen reistijd en aantal kinderen alleen geldt voor vaders. Voor moeders is het effect van reistijd ook afhankelijk van privé-eisen, maar dan als het gaat om de leeftijd van het kind: als de kinderen heel jong zijn heeft een lange reistijd een sterk balansversturend effect voor moeders. Dit is bijvoorbeeld te zien aan het sterk negatieve hoofdeffect van reistijd in model 2 ($b = -1,628$) dat het effect van reistijd schat als kinderen nul jaar oud zijn. De positieve interactieterm laat zien dat dit negatieve effect van reistijd steeds kleiner wordt naarmate de kinderen ouder worden ($b = 0,118$). Extra analyses, waarbij leeftijd in model 2 zodanig is gecodeerd dat 18 jaar de waarde nul heeft – en het hoofdeffect van reistijd dus geïnterpreteerd kan worden als het geschatte effect bij 18 jaar – laten bijvoorbeeld zien dat het effect van reistijd niet langer significant is als het kind meerderjarig is ($b = 0,487$; $t = 0,862$; $p = 0,389$).

Ook zien we voor de aparte man/vrouw analyses significante interacties tussen werkuren en de indicatoren voor privé-eisen. Voor vaders gaat het dan om een interactie tussen werkuren en de leeftijd van het kind en voor moeders tussen werkuren en het verblijfsarrangement van kinderen. Als we allereerst kijken naar gescheiden vaders dan blijkt dat het werk-privé balansversturende effect van veel werken vooral geldt als de kinderen jong zijn, maar dat dit minder wordt naarmate de kinderen ouder worden

($b = 0,017$, zie tabel 2, model 2). Zo blijkt uit het geschatte hoofdeffect van werkuren dat het aantal werkuren negatief samenhangt met vaders ervaren werk-privé balans als het kind erg jong is, maar uit additionele analyses blijkt dat er geen significante samenhang meer is als het kind meerderjarig is ($b = -0,001$; $t = -0,013$; $p = 0,99$). Omgekeerd betekent dit natuurlijk ook dat de leeftijd van het kind een steeds belangrijker factor is naarmate vaders meer werken.

Voor gescheiden moeders zien we dat lange werkweken vooral zwaar tellen bij verzorgende moeders en moeders met een co-ouderschap. Uit de 'incremental *F*-toets' blijkt allereerst dat het effect van werkuren varieert tussen de verschillende verblijfsarrangementen (R^2 -change = $0,004$; F -change = $4,162$; $p = 0,016$). De geschatte, negatieve interactie-effecten laten zien dat een groot aantal gewerkte uren een sterker balansverstorend effect voor moeders met een co-ouderschap en verzorgende moeders dan voor niet-verzorgende moeders. Werkuren hangen niet samen met de werk-privé balans van niet-verzorgende moeders (zie hoofdeffect werkuren in model 2), maar voor co-moeders leiden meer werkuren tot een verstoring van de werk-privé balans ($b = -0,167$; $t = -2,152$; $p = 0,032$ – additionele analyses waarbij co-ouders de referentiegroep zijn) en dat geldt ook voor moeders bij wie het kind grotendeels woont ($b = -0,118$; $t = -1,983$; $p = 0,048$ – additionele analyses met verzorgende ouders als referentiegroep). Merk op dat het effect van werkuren niet significant verschilt tussen verzorgende moeders en moeders met een co-ouderschap. Omgekeerd geldt ook dat de verschillen tussen verzorgende moeders en co-moeders enerzijds en niet-verzorgende moeders anderzijds groter worden wanneer gescheiden moeders meer gaan werken. Het is interessant om te zien hoe de geschatte verschillen eruitzien voor een aantal gangbare werkarrangementen onder moeders: een (kleine) parttime baan (16 uur) en een fulltime baan (40 uur). Dergelijke analyses laten zien dat in geval van een kleine parttime baan er geen verschillen zijn tussen de werk-privé balans van moeders met verschillende verblijfsarrangementen. Bij een voltijdsbaan hebben co-moeders ($b = -0,498$; $t = -2,411$; $p = 0,016$) en verzorgende moeders ($b = -0,489$; $t = -2,498$; $p = 0,013$) een statistisch significant lagere werk-privé balans dan niet-verzorgende moeders.

5 Conclusie en discussie

In dit onderzoek werd onderzocht wat de invloed is van werk- en privé-eisen op de werk-privé balans van werkende gescheiden vaders en moeders.

Hoewel vaak gewezen wordt op de kwetsbare positie van gescheiden ouders als het gaat om de werk-privé balans, is het onderzoek naar deze groep schaars. Ons onderzoek droeg bij aan dit schaarse onderzoek door niet alleen naar de rol van de gangbare werk- en privé-eisen (zoals werkuren, aantal kinderen) te kijken, maar ook naar de voor deze specifieke groep interessante rol van het verblijfsarrangement van de kinderen na scheiding. Daarnaast onderzochten we een waarschijnlijk in forensenland Nederland belangrijk tijd-gerelateerd werkkenmerk, reistijd naar het werk. Tot slot heeft dit onderzoek als één van de eerste studies gekeken naar de invloed van de combinatie van werk- en privé-eisen op de werk-privé balans onder gescheiden ouders.

Een eerste conclusie op basis van dit onderzoek is dat niet alleen de gangbare werkeisen een belangrijke rol spelen in de werk-privé balans van gescheiden ouders, maar ook reistijd. In lijn met voorgaand onderzoek onder werknemers in het algemeen (zie bijv. meta-analyse van Ford e.a., 2007) en onder gescheiden ouders (Van den Eynde e.a., 2019; Van der Heijden e.a., 2016) bleek dat meer uren werken zorgde voor een lagere werk-privé balans onder gescheiden vaders en moeders. Reistijd bleek echter (bijna) net zo belangrijk: een lange reistijd naar het werk ging gepaard met een lagere werk-privé balans onder gescheiden vaders en moeders. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek dat niet specifiek gericht was op gescheiden ouders (Valcour, 2007; Voydanoff, 2005). Reistijd is dus een belangrijk onderdeel van de tijd-gerelateerde eisen die werk met zich meebrengt en blijkt niet zozeer een rustmoment te zijn. Vervolgonderzoek naar de balans tussen werk en privé moet reistijd dus niet negeren en dit geldt ook voor werkgevers die hun (gescheiden) werknemers ondersteuning willen bieden in het combineren van werk en gezin.

Een tweede conclusie is dat ook de privé-eisen een rol spelen in de werk-privé balans van gescheiden ouders. In lijn met de schaarsteredenering en eerder onderzoek (Marks, 1977; Van der Heijden e.a., 2016; Van der Lippe, 2007) bleek dat jongere kinderen en meer kinderen tot een lagere werk-privé balans leidden. Deze vaak onderzochte privé-eisen leiden dus ook onder de groep van gescheiden ouders tot een verstoorde werk-privé balans. Een belangrijke nuanciering is dat de rol van privé-eisen voor de werk-privé balans minder groot is dan de rol van werkeisen en dat privé-eisen met name voor gescheiden moeders een factor van betekenis zijn. Dit geldt ook voor de voor gescheiden ouders specifieke privé-eis, het verblijfsarrangement. Voor gescheiden vaders bleek er geen verschil te zijn in de werk-privé balans tussen vaders met verschillende verblijfsarrangementen. Hoewel men zou verwachten dat de opmars van co-ouderschap voor vaders

tot een lagere werk-privé balans zou kunnen leiden in vergelijking met (de nog steeds grootste groep van) niet-verzorgende vaders, blijkt dit dus niet het geval te zijn. Alleen voor moeders bleek het verblijfsarrangement van belang: moeders in een co-ouderschap bleken een betere werk-privé balans te hebben dan verzorgende moeders, hoewel de verschillen klein waren. Dit komt overeen met het weinige eerdere onderzoek naar verblijfsarrangementen (Bakker & Karsten, 2013; Van den Eynde e.a., 2019; Van der Heijden e.a., 2016). Deze bevindingen suggereren dat de groep verzorgende moeders het meest kwetsbaar is als het gaat om de werk-privé balans.

Een derde conclusie is dat de combinatie van hoge eisen in het privé-domein én werkdomein extra belastend is. Alhoewel de precieze patronen verschilden tussen vaders en moeders, zagen we dat werkuren en reistijd – zoals verwacht – een sterker balansverstorend effect hadden naarmate de zorgtaken zwaarder waren, zoals in geval van jonge kinderen of veel kinderen. Uiteraard geldt ook het omgekeerde: dat zorgtaken zwaarder wegen wanneer er ook in het werkdomein veel wordt gevraagd van gescheiden ouders. Dergelijke interacties zijn ook gevonden in eerder onderzoek onder werknemers in het algemeen (Ford e.a., 2007). Gescheiden ouders met jonge kinderen en/of veel kinderen die ook nog veel werken of moeten reizen zijn dus extra kwetsbaar als het gaat om het bewaren van een goede werk-privé balans. Deze bevindingen nuanceren de resultaten uit eerder onderzoek onder gescheiden ouders dat werkeisen en privé-eisen doorgaans naast elkaar heeft onderzocht: niet alle gescheiden ouders ondervinden in even sterke mate een negatief effect van hoge werkeisen. Ook organisaties zouden hier rekening mee kunnen houden door middel van een meer gedifferentieerd werk-privé beleid. Als we kijken naar de rol van het verblijfsarrangement, dan valt op dat dit alleen voor moeders (en niet voor vaders) het balansverstorende effect van hoge werkeisen versterkte. In vergelijking met niet-verzorgende moeders, hadden lange werkweken vooral een balansverstorend effect voor verzorgende moeders en moeders met een co-ouderschap. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de groep niet-verzorgende moeders klein en mogelijk selectief is. Opvallend is dat het aantal werkuren geen sterkere negatieve impact had voor verzorgende moeders dan voor moeders met een co-ouderschap – of omgekeerd, dat de verschillen tussen deze twee groepen niet toenamen met hogere werkeisen. Als het gaat om de vaakst voorkomende verblijfsarrangementen onder gescheiden moeders, dan zijn er dus geen aanwijzingen dat juist langere werkweken makkelijker samengaan met een co-ouderschap dan met een fulltime verzorgende rol. Mogelijk is dit omdat co-ouderschap, zeker wanneer ouders veel werken,

ook een grote mate van coördinatie en afstemming tussen ouders vergt (Van der Heijden e.a., 2016).

Een vierde, meer speculatieve, conclusie is dat verplichtingen in het privé-domein belangrijker zijn voor moeders dan vaders. Alhoewel de genderverschillen niet statistisch significant waren, bleek dat alleen voor moeders de privé-eisen een rol speelden in hun ervaren werk-privé balans. Voor vaders gingen de gezinsverplichtingen pas een rol spelen als er ook zwaardere werkeisen waren, zoals een lange werkweek of reistijd. Onze bevindingen ondersteunen de soms geopperde notie dat gezinsverplichtingen zwaarder wegen voor moeders dan voor vaders (Van der Heijden e.a., 2016; Van der Lippe, 2007). Mogelijk ervaren moeders dezelfde mate van gezinsverplichtingen als zwaarder of de zorgtaken van gescheiden moeders zijn zwaarder omdat zij na scheiding vaak meer financiële problemen hebben dan mannen en minder hulp krijgen (Minnotte, 2012; Van der Heijden e.a., 2016).

Ondanks de inzichten van dit onderzoek, zijn er ook verschillende beperkingen aan dit onderzoek. Een eerste beperking is dat er gebruik gemaakt is van cross-sectionele data. Hoewel we bijvoorbeeld aannamen dat hoge werkeisen leiden tot een slechtere werk-privé balans, kan het ook zijn dat het hebben van een verstoorde werk-privé balans leidt tot veranderingen binnen het werk- of gezinsdomein. Een dergelijk omgekeerd verband betekent dat er sprake kan zijn van een onderschatting van de effecten van werk- en privé-eisen in ons onderzoek. Dit zou wel eens het geval kunnen zijn voor de niet-significante verschillen tussen vaders met een co-ouderschap en niet-verzorgende vaders: eerder onderzoek laat zien dat hogere werkeisen van vaders leiden tot een grotere kans op een wijziging van co-ouderschap naar vaak een moederverblijf, mogelijk omdat het werk dan lastig te combineren is met een co-ouderschap voor vaders (Poortman & Van Gaalen, 2017). Een longitudinaal onderzoek kan uitwijzen of er inderdaad sprake is van onderschatting van effecten.

Een andere beperking is dat in de steekproef de groepen verzorgende vaders en niet-verzorgende moeders klein zijn, wat een reden zou kunnen zijn voor de afwezigheid van significante verbanden. De kleine en soms niet statistisch significante verschillen al naargelang het verblijfsarrangement kunnen ook komen door variatie binnen de groepen. Binnen het hoofdverblijf verschillen de bezoekerregelingen nogal, variërend van helemaal geen contact met de niet-verzorgende ouder tot eens in de twee weken een weekend bij de niet-verzorgende ouder of zelfs weekend plus arrangementen (Nikolina, 2015). Ook binnen co-ouderschap kan het variëren in hoeverre de tijd daadwerkelijk gelijk verdeeld wordt. Er kan sprake zijn van een 50/50 verdeling, maar ook een 70/30 verdeling wordt vaak al

gezien als co-ouderschap (Sodermans, Vanassche, Matthijs & Swicegood, 2014). De gebruikte meting in dit onderzoek is dus mogelijk te grof en geeft geen duidelijkheid in hoeveel tijd kinderen daadwerkelijk binnen dit verblijfsarrangement bij een ouder zijn. Dit is een beperking van ons onderzoek en vervolgonderzoek zou gedetailleerder kunnen kijken naar verschillen binnen de verschillende verblijfsarrangementen. Een andere beperking is dat onze resultaten vertekend kunnen zijn. Immers, in de NFN-data is sprake van selectieve non-respons onder bepaalde groepen (denk aan lage inkomens, jongere ouders). We moeten dus voorzichtig zijn met het generaliseren van de resultaten naar de algemene populatie van gescheiden ouders.

Verder zijn er in dit onderzoek zaken buiten beschouwing gelaten, die mogelijk ook een rol spelen bij de werk-privé balans van gescheiden ouders. Het onderzoek naar de combinatie van werk en gezin heeft laten zien dat er tal van werk- en privékenmerken een rol spelen bij werk-privé conflict (Ford e.a., 2007). Denk niet alleen aan eisen, maar bijvoorbeeld ook aan hulpbronnen, zoals flexibiliteit of autonomie op het werk. Ook organisatie kenmerken, zoals het werk-privé beleid, kunnen een rol spelen. Over dergelijke kenmerken ontbraken gegevens in de NFN, maar dit is zeker van belang voor vervolgonderzoek gezien de mogelijk verlichtende rol van dergelijke hulpbronnen voor gescheiden ouders.

Ten slotte zou toekomstig onderzoek zich nog kunnen richten op verrijking in plaats van conflict. In deze studie lag de focus op conflict en werd gesuggereerd dat concurrerende eisen van werk en privé onvermijdelijk tot problemen leiden en de werk-privé balans verstoren. Er is echter ook onderzoek dat erop wijst dat werk en privé elkaar kunnen verrijken (Greenhaus & Powell, 2006). Dit was niet de focus van deze studie, maar zou wel een alternatief kunnen zijn voor toekomstig onderzoek om te kijken of er ook onder de groep gescheiden ouders sprake kan zijn van werk-privé verrijking.

Literatuurlijst

- Allen, T.D., Herst, D.E.L., Bruck, C.S. & Sutton, M. (2000). Consequences associated with work-to-family conflict: A review and agenda for future research. *Journal of Occupational Health Psychology*, 5, 278-308.
- Arránz Becker, O., Salzburger, V., Lois, N. & Nauck, B. (2013). What narrows the stepgap? Closeness between parents and adult (step)children in Germany. *Journal of Marriage and Family*, 75, 1130-1148.
- Bakker, W. & Karsten, L. (2013). Balancing paid work, care and leisure in post-separation households: A comparison of single parents with co-parents. *Acta Sociologica*, 56, 173-187.

- Baxter, J. & Alexander, M. (2008). Mothers' work-to-family strain in single and couple parent families: The role of job characteristics and supports. *Australian Journal of Social Issues*, 43, 195-214.
- Bellavia, G.M. & Frone, M.R. (2005). Work-family conflict. In J. Barling, E.K. Kelloway & M.R. Frone, (red.). *Handbook of Work Stress* (pp. 113-147). Londen: Sage Publications.
- Bianchi, S.M. & Milkie, M.A. (2010). Work and family research in the first decade of the 21st century. *Journal of Marriage and Family*, 72, 705-725.
- Burden, D. (1986). Single parents and the work setting: The impact of multiple job and homelife responsibilities. *Family Relations*, 35, 37-43.
- Campbell, M. & Moen, P. (1992). Job-family role strain among employed single mothers of preschoolers. *Family Relations*, 41, 205-211.
- Cancian, M., Meyer, D.R., Brown, P.R. & Cook, S.T. (2014). Who gets custody now? Dramatic changes in children's living arrangements after divorce. *Demography*, 51, 1381-1396.
- CBS (2017). *Bijna 4 op de 10 werkt en woont in dezelfde gemeente*. Geraadpleegd van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/32/bijna-4-op-de-10-werkt-en-woont-in-dezelfde-gemeente>.
- Ford, M.T., Heinen, B.A. & Langkamer, K.L. (2007). Work and family satisfaction and conflict: A meta-analysis of cross-domain relations. *Journal of Applied Psychology*, 92, 57-80.
- Hofmeister, H. (2003). Commuting clocks: Journey to work. In P. Moen (red.), *It's about time: Couples and careers* (pp. 60-79). New York: Cornell University Press.
- Glorieux, I. & Minnen, J. (2004). Kinderen maken het verschil. Over de invloed van kinderen op het tijdsbestedingspatroon van ouders. *Gezinsbeleid in Vlaanderen*, 33, 2-10.
- Greenhaus, J.H. & Beutell, N.J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. *Academy of Management Review*, 10, 76-88.
- Greenhaus, J.H. & Powell, G.N. (2006). When work and family are allies: A theory of work-family enrichment. *Academy of Management Review*, 31, 72-92.
- Jain, J. & Lyons, G. (2008). The gift of travel time. *Journal of Transport Geography*, 16, 81-89.
- Kahn, R., Wolfe, D., Quinn, R., Snoek, J. & Rosenthal, R. (1964). *Organizational stress: Studies in role conflict and ambiguity*. New York: Wiley.
- Kinnunen, U., Rantanen, J., Mauno, S. & Peeters, M.C.W. (2014). Work-Family Interaction. In M.C.W. Peeters, J. De Jonge & T.W. Taris (red.), *An introduction to contemporary work psychology* (pp. 267-289). Malden: Wiley-Blackwell.
- Major, V.S., Klein, K.J. & Ehrhart, M.G. (2002). Work time, work interference with family, and psychological distress. *Journal of Applied Psychology*, 87, 427-436.
- Marks, S.P. (1977). Multiple roles and role strain: Some notes on human energy, time and commitment. *American Sociological Review*, 42, 921-936.
- Minnotte, K. (2012). Family structure, gender, and the work-family interface: Work-to-family conflict among single and partnered parents. *Journal of Family and Economic Issues*, 33, 95-107.
- Montazer, S. & Young, M. (2020). Commuting distance and work-to-family conflict: The moderating role of residential attributes. *Social Currents*, 7, 231-251.
- Nomaguchi, K.M. (2012). Marital status, gender, and home-to-job conflict among employed parents. *Journal of family issues*, 33, 271-294.
- Nomaguchi, K. & Fetto, M.N. (2019). Childrearing stages and work-family conflict: The role of job demands and resources. *Journal of marriage and family*, 81, 289-307.
- Nikolina, N.V. (2015). *Divided parents, shared children: Legal aspects of (residential) co-parenting in England, the Netherlands and Belgium*. European family law series, 39. Cambridge: Intersentia.
- Poortman, A., Van der Lippe, T. & Boele-Woelki, K. (2014). *Codebook of the survey New Families in the Netherlands (NFN). First wave*. Utrecht: Utrecht University.
- Poortman, A.R. & Van Gaalen, R. (2017). Shared residence after separation: a review and new findings from the Netherlands. *Family Court Review*, 55, 531-544.

- Sieber, S.D. (1974). Toward a theory of role accumulation. *American Sociological Review*, 39, 567-578.
- Sodermans, A.K., Vanassche, S., Matthijs, K. & Swicegood, G. (2014). Measuring postdivorce living arrangements: Theoretical and empirical validation of the residential calendar. *Journal of Family Issues*, 35, 125-145.
- St George, J.M. & Fletcher, R.J. (2012). Time for work, commuting, and parenting? Commuting parents' involvement with their children. *Community, Work & Family*, 15, 273-291.
- Symoens, S. & Bracke, P. (2007). Balanceren op de scheidingslijn tussen werk en gezin. Werk-gezin conflict en tevredenheid in Vlaanderen en andere Westerse landen. In: J. Pickery (red.), *Vlaanderen gepeild!* (pp. 262-297). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Tement, S. & Korunka, C. (2015). The moderating impact of types of caregiving on job demands, resources, and their relation to work-to-family conflict and enrichment. *Journal of Family Issues*, 36, 31-55.
- TNO (2018). *Factsheet werk en gezin*. Geraadpleegd van: https://www.monitorarbeid.tno.nl/dynamics/modules/SPUB0102/view.php?pub_Id=100555&att_Id=4911
- Valcour, M. (2007). Work-based resources as moderators of the relationship between work hours and satisfaction with work-family balance. *Journal of Applied Psychology*, 92, 1512-1523.
- Van den Eynde, A., Verduyssen, A. & Mortelmans, D. (2019). The experience of work-family conflict among divorced parents in Flanders. *Journal of Divorce & Remarriage*, 60, 447-478.
- Van der Heijden, F., Poortman, A. & Van der Lippe, T. (2016). Children's postdivorce residence arrangements and parental experienced time pressure. *Journal of Marriage and Family*, 78, 468-481.
- Van der Lippe, T. (2007). Dutch workers and time-pressure: Household and workplace characteristics. *Work, Employment and Society*, 21, 693-711.
- Van der Lippe, T., Jager, A. & Kops, Y. (2006). Combination pressure. The paid work-family balance of men and women in European countries. *Acta Sociologica*, 49, 303-319.
- Voydanoff, P. (1988). Work role characteristics, family structure demands, and work/family conflict. *Journal of Marriage and the Family*, 50, 749-761.
- Voydanoff, P. (2005). Work demands and work-to-family and family-to-work conflict: Direct and indirect relationships. *Journal of Family Issues* 26, 707-726.

Over de auteurs

ARDA VAN DEN BERG heeft de bachelor sociologie gevolgd aan de Universiteit Utrecht en gaat binnenkort beginnen aan een master.

E-mail: ardavdberg@gmail.com

ANNE-RIGT POORTMAN is als hoogleraar verbonden aan de Universiteit Utrecht. Zij doet onderzoek naar gezinsdiversiteit na scheiding en uitkomsten voor kinderen en ouders.

E-mail: a.poortman@uu.nl